

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-12-100-31>

УДК 792.8+78.06

Кундис Р.Ю., Никорович І.Ю.,
Кіптілова Н.В., Бугрин Ю.З.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З МУЗИЧНИМ МАТЕРІАЛОМ В ПОСТАНОВОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ХОРЕОГРАФІВ

Анотація. В статті розкриваються основні аспекти роботи з музичним матеріалом в постановочній діяльності студентів хореографів. Визначається проблема взаємодії складових у синтетичних видах мистецтва, а саме музики і хореографії в тенденції сучасного хореологічного дискурсу. Визначаються основні риси професійної підготовки хореографів та сфери реалізації їх творчої діяльності. Окреслюється тісний взаємозв'язок між музикою та танцем. Вирізняються істотні принципи закономірності розвитку музичного та хореографічного мистецтва: метро-ритмічність форми, образність, визначення форми і виду танцю, визначення драматургії. Виділено чотири аспекти співвідношення музики і танцю: «під музику», «в музику», «на музику», «виходячи з музики», сформульовані Ф. Лопуховим так, які можуть використовуватись в освітньому процесі підготовки до постановочної роботи. Визначено паралельність розвитку музичного та хореографічного образів. Висвітлено художні завдання в процесі роботи над дипломною виставою. Визначено етапи роботи балетмейстера над музичним матеріалом. Наголошується на важливості аналізу музичного твору, в процесі створення музичних «колажів». Окреслюється особливість у співвідношенні музики до хореографічного тексту в постановках сучасних напрямків хореографічного мистецтва. У висновках наголошується на важливості роботи з музичним матеріалом починаючи від першого курсу до моменту створення дипломної вистави, як феномена від якого залежить виразність хореографічної лексики.

Ключові слова: постановочна діяльність, взаємодія музики і хореографії, музичний матеріал, хореографічний твір, драматургія танцю.

Kundys Ruslan, Nykorovych Ivan,
Kiptilova Nadiya, Buhryn Jurii
Lviv Ivan Franko National University

INTERDEPENDENCE OF MUSIC AND CHOREOGRAPHIC ART IN STAGE ACTIVITIES OF CHOREOGRAPHERS

Summary. The article reveals the main aspects of working with musical material in the staging activities of students of choreography. The problem of interaction of components in synthetic arts, namely music and choreography in the tendency of modern choreological discourse is determined. The issue of musical accompaniment in choreographic productions in today's conditions does not lose its relevance. In the context of our research, the publications of L. Voloshyna, O. Emelyanova, O. Goridko and I. Kravchenko, which considered the interaction of music and choreography through the staging activities of choreographers, became important. The purpose of the article is to highlight the features of working with musical material in accordance with the key aspects of staging activities in the training system of students majoring in 024 «Choreography». The main features of professional training of choreographers and the sphere of realization of their creative activity are determined. The close relationship between music and dance is outlined. There are essential principles of regularity of development of musical and choreographic art: metro-rhythmicity of the form, imagery, definition of the form and a kind of dance, definition of drama. There are four aspects of the relationship between music and dance: «on music», «in music», «to music», «based on music», formulated by F. Lopukhov, so that can be used in the educational process of preparation for staging. The parallelism of musical and choreographic images development is determined. Artistic tasks in the process of work on the diploma performance are covered. The stages of the choreographer's work on the musical material are distinguished. The importance of the analysis of a musical work in the process of creating musical «collages» is emphasized. The peculiarity in the relation of music to the choreographic text in the productions of modern directions of choreographic art is outlined. The conclusions emphasize the importance of working with musical material from the first year to the moment of creation of the diploma performance, as a phenomenon on which the expressiveness of choreographic vocabulary depends.

Keywords: staging activities, interaction of music and choreography, musical material, choreographic work, dance drama.

Постановка проблеми. Хореографія – синтетичний вид мистецтва, яке успішно розвинулось на щаблі мистецьких дисциплін завдяки тісному взаємозв'язку з іншими видами мистецтва, спираючись на їх провідний досвід та систему розвитку. Проблема взаємодії музики та хореографії є невичерпною тенденцією су-

часного хореологічного дискурсу, яка прослідковується у всіх сферах його діяльності. Особливо детального дослідження вона потребує в контексті постановочної діяльності, оскільки пронизує всі стадії розвитку та існування хореографічного твору, як в сценічному просторі, так і за його межами.

В процесі підготовки студентів хореографів виняткового значення необхідно приділяти опануванню тем пов'язаних з підбором та аналізом музичного матеріалу для створення дипломної роботи, оскільки музика є основою в будь-якому хореографічному творі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливість взаємодії музики та хореографії в своїх працях висвітлювали відомі теоретики з хореографічного мистецтва (Ж.-Ж. Новер, Р. Захаров, Ф. Лопухов, І. Смірнов, О. Голдріч, В. Верховинець, О. Мартиненко та ін.). В контексті нашого дослідження вагомими стали публікації Л. Волошиної [1], О. Ємельянової [5], О. Горідько [4] та І. Кравченко [6], які розглядали питання взаємодії музики і хореографії через постановочну діяльність балетмейстерів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання музичного супроводу в хореографічних постановках в умовах сьогодення не втрачає своєї актуальності. В даному дослідженні розкривається процес роботи над музичним матеріалом в постановочній діяльності студентів-хореографів на основі їх творчої роботи в процесі опанування дисципліни «Мистецтво балетмейстера».

Мета статті. Виокремити особливості роботи з музичним матеріалом відповідно до ключових аспектів постановочної діяльності в системі підготовки студентів спеціальності 024 «Хореографія».

Виклад основного матеріалу. Однією з рис, що визначає професійно-підготовленого хореографа вважається вміння ставити як маленькі танцювальні композиції, так і великі хореографічні вистави, з глибокою драматургією та художньо-виразними, завершеними хореографічними образами. Зважаючи на те, що балетмейстерська діяльність в сучасному мистецькому осередку розширює межі своєї компетенції, підготовка висококваліфікованих спеціалістів відбувається в інтегрованій формі, враховуючи тенденції розвитку сучасного хореографічного мистецтва та його взаємозалежність з музикою, образотворчим мистецтвом, поезією та ін.

Головною дисципліною у системі підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 024 «Хореографія» є «Мистецтво балетмейстера», по завершенню якої у студентів виробляються навички для балетмейстерської діяльності, які дозволять успішно працювати постановниками в танцювальних колективах та студіях, професійних балетних театрах, драматичних театрах та інших творчих організаціях. Вже з першого курсу студенти опановують ази композиції та постановки танцю, відтворюють номери по запису, створюють хороводи, працюють з музичним матеріалом. Саме робота з музичним матеріалом є одним з найважливіших процесів створення будь-якого хореографічного твору.

Музика і танець мають тісний взаємозв'язок, який прослідковується від первинних форм зародження танцю до становлення його у повноцінний вид сценічного мистецтва. Музика є ідейним провідником і першоджерелом під час створення хореографічних постановок. Її звучання народжують в уяві хореографа певні сюжети, образи та асоціації, які візуалізуються завдяки вдало підбраній хореографічній лексиці. Підбираючи

музику для хореографічної постановки, балетмейстер повинен знати і розуміти, що існують певні закономірності музичного і танцювального розвитку [4, с. 23].

Розглядаючи ці закономірності можна вирізняють такі істотні принципи:

– музика має метро-ритмічну форму (метро-ритм і кількість долей у такті; темп; характер виконання та наявність штрихів). О. Горідько зазначає: «В музиці закладений емоційний лад, ритмом підкреслюється характер руху, а через мелодію передається пластичний малюнок танцю. Наскільки винахідливо розвивається типова для даного танцю ритмічна формула та її мелодія, настільки змістовно і приємно виглядає все це в цілому» [4, с. 22]. Збіг характеру рухів танців з характером музики – необхідна вимога для високоякісного хореографічного твору, оскільки він не лише інтерпретує задум балетмейстера, але й репрезентує образи, які спрямовані на рефлексію та емоційно-чуттєве сприйняття глядача.

– музика містить образність, яка визначає характер побудови хореографічного тексту. О. Ємельянова констатує, що музика і хореографія мають споріднену образну природу, а відтак, від творчої особистості хореографа-постановника, який передбачає образне відчуття музики, потрібно усвідомлене відношення до закономірностей музичного мистецтва, його мелодійної, гармонійної, поліфонічної, конструктивної, динамічної логіки [5]. Згідно цього створюється хореографічний текст, який визначається формою хореографічного твору.

– музика може визначити форму і вид танцю. Український хореолог О. Голдріч зазначає, що вираження музики у танці відноситься як до змісту, так і до форми [2, с. 68]. Прослухавши музичний твір визначаються жанр, характер, асоціативні сприйняття художнього образу майбутнього хореографічного твору, визначається драматургічний поділ, та встановлюється взаємозв'язок образів між музикою і танцем. Н. Фівінцева стверджує: «Музичні форми прямо і безпосередньо впливають на хореографічні форми, іноді підпорядковуючи їх собі, іноді входячи складовою в ці форми, а іноді вміщуючи в собі кілька хореографічних форм» [8]. Не залежно від хореографічної форми твору, система образів та персонажів, які взаємодіють між собою за допомогою руху, жести та пластики, має розвиватись згідно визначених законів драматургії.

– музика визначає драматургію танцю. О. Голдріч стверджує: «Яку б музику не використовували балетмейстери, хореографічна і музична драматургія, об'єднавшись, повинні розкритися у сценарії, бо мелодія і пластика пов'язані між собою єдністю художнього життя і спільністю багатьох законів буття і поезії» [3, с. 132]. Саме закони драматургії є непорушною константою у створенні як музичного, так і хореографічного твору, синхронізація яких визначає цілісність художньої системи завершеного твору.

Аналізуючи перелічені вище принципи, можна стверджувати, що співіснування музики та хореографії утворюється від початку створення танцювального твору, коли народжуються абстрактні образи та уявні комбінації, до фінальної закінченої структури, з чітко визначеною експозиці-

єю, зав'язкою, ступенем розвитку, кульмінацією і розв'язкою. О. Горідько зазначає, що синтез хореографії і музики полягає в тому, що хореографія може виявляти в змісті музики таку думку, танцювальний розвиток якої доповнить і збагатить сприйняття музики [4, с. 23]. Щоб чіткіше виявити художню думку та уявити її у просторі сучасного вираження, різноманітність та єдність хореографічної лексики підпорядковуючись структурному відношенню музичного супроводу, поділяється на декілька художніх систем, які лягають в основу практичного базису та становлять оригінальність хореографічної композиції.

В теоретичному пізнанні прийнято виділяти чотири аспекти співвідношення музики і танцю, які сформулював Ф. Лопухов, і якими керуються в освітньому процесі підготовки хореографів:

1. «Під музику»: хореограф рівномірно розподіляє хореографічний текст, використовує рівномірно розташування паузи і акценти (квадратно-гніздовий спосіб).

2. «В музику» хореограф через рухи та їх композицію абсолютно точно передає мелодійну побудову твору. Кожна хореографічна фраза співпадає з музичною.

3. «На музику» музика є фоном для хореографії. Існують в паралельних художніх пластах.

4. «Виходячи з музики» розкриває музичну драматургію [7, с. 61].

В процесі постановки хореографічного твору будь-якої форми ці аспекти варто враховувати, оскільки від цього залежить загальне враження, яке справляє твір на глядацьку аудиторію. Відповідності хореографії та музики може як возвеличити роботу балетмейстера, так і спонукати до певного осуду. О. Ємельянова стверджує, що балетмейстер у своїй творчості має використовувати музику танцювального характеру, яка служить організуючим початком танцю, відображає людські переживання, тим самим надає особливої виразності танцю, з'єднуючись з рухами, мімікою і жестами, допомагає художньому зображенню образів, доповнює сюжет танцю, зумовлює загальний розвиток дії [5].

Пошук музичного матеріалу, який відповідає би емоційності змісту постановки, потребує досить багато часу, оскільки для кожного хореографічного твору він має бути винятковим, становити гармонійну єдність та конкретно виражати його зміст та форму. Особливо відповідально треба ставитись до підбору музичного матеріалу в дитячому танці, враховуючи вікові особливості та доступність сприйняття матеріалу.

Не менш важливим є музичний супровід в образному танці, при створенні якого, як в музичному, так і хореографічному змісті має визначатись характер персонажу, час та місце дії, обставини, при яких даний образ з'явився та навколо якої ідеї він розкривається. Музичний та хореографічний образ мають паралельний ступінь розвитку. Л. Волошина стверджує, що танець, який «відображає» музику – відповідає їй за своїм образним характером і за своєю драматургічною структурою [1, с. 237]. Краше опанувати навиків образного рішення хореографічного твору допомагають варіативні творчі завдання, які спрямовані на створення образу на конкретно задану мелодію чи ситуацію. Оригі-

нальність та неповторність цього образу, виразність лексики та глибина змісту залежить від сприйняття музичного твору хореографом, відповідно до його світогляду та життєвого досвіду. Танець не відтворює музику досконало, він існує на її основі та візуально відкриває її образний світ [5]. Від асоціацій викликаними музичними образами залежить те, що хореограф буде візуально відтворювати засобами хореографії, та яка думка розкриватиметься в композиції. Танець ніби конкретизує музику, створюючи відчуття сценічної правди.

Підбір музичного матеріалу є першою стадією в роботі над хореографічним твором будь-якої форми. Сприйняття музичного твору передбачає надзвичайно уважне вслухання в музичну тканину твору [6, с. 22]. Вона диктує асоціативні зв'язки між музичними фразами та логічно витікаючими з неї танцювальними рухами, які узгоджуються з метро-ритмічним малюнком музичного твору та викликають відповідні почуття в той чи інший момент розвитку сюжетної лінії.

Погоджуємось з твердження О. Ємельянової про те, що розвиток сучасної музики, поява нових систем звукоорганізації, оновлення форм та засобів виразності хореографічного мистецтва, розширення стилістичного діапазону хореографії вимагає від балетмейстера-постановника дослідницької, аналітичної роботи [5]. В процесі такої роботи визначається цілісна схема-структура як хореографічного твору, так і музичного, що слугує великим організуючим фактором під час створення дипломної вистави.

Працюючи над дипломною виставою перед студентами постають художні завдання, які пов'язані з визначенням теми та ідеї вистави, пошуком оригінальних музично-хореографічних форм, вирішенням художньо-образних засобів, які відповідали б вимогам сучасності.

Підбір музичного матеріалу для створення дипломної роботи починається з визначення стилістики всієї вистави та поділяється на декілька етапів. І. Кравченко виділяє три етапи процесу роботи балетмейстера над музичним матеріалом:

1. На першому – здійснюється почуттєве поглиблення у сутність почутого музичного твору.

2. На другому – визначається звукове уявлення його художніх особливостей, виявляється його інтонаційно-драматургічна природа.

3. Третій етап, як підсумок двох попередніх, свідчить про формування у балетмейстера певного замислу та плану його реалізації [6, с. 23].

Л. Волошина зауважує, що у хореографічній постановочній практиці часто застосовуються, так названі, музичні колажі, що означає пошук того органічного звукового середовища, де могли б знайти свій розвиток оригінальні хореографічні ідеї [1, с. 238]. Створюючи такі колажі необхідно чітко розуміти специфіку побудови музичного твору та враховувати принципи його звуковикладу. Для цього необхідно провести аналіз музичного твору, визначити початок та кінця кожної структурної частин його побудови, прорахувати кількість тактів та долей, визначити темпову основу. Такий аналіз, як стверджує І. Кравченко, створює фундамент для осмисленого запам'ятовування та засвоєння музичного твору, є початком оволодіння музичним матеріалом [6, с. 23].

Приступаючи до постановки рекомендовано використовувати музичний супровід без текстового матеріалу, оскільки виникає небезпека деградації словесного тексту хореографічним, що загрожує формальністю та схематизацією рухів, позбавлених художньої виразності. Музика має спонукати до виразності хореографічного тексту, передаючи глибокий зміст та переживання, відповідно до обраної хореографічної форми.

Студенти не обмежуються у формі вибору хореографічної постановки, основне завдання розкрити головну ідею постановки засобами хореографічного мистецтва, дотримуючись всіх формотворчих принципів.

Існує певна особливість у співвідношенні музики до хореографічного (пластичного) тексту в постановках сучасних напрямків хореографічного мистецтва (танцювальних перформансах). Через особливість втілення та пошуку руху від внутрішніх відчуттів виконавця, чи заданої ситуації, музика в такому випадку найчастіше створює атмосферний фон, який підсилює переконливість пластичних образів. У сучасній хореографії взаємопроникнення музики та хореографії настільки велике, а вплив музики на хореографію настільки суттєвий, що часом музика цілком підпорядковує хореографію і в жанрах своїх, і формах [8].

Взаємодія музики та хореографії – стадіальний процес; шаблі його розвитку нерозривно з'єднанні всіма структуро-творчими елементами хореографічного твору та виникають внаслідок узгодженості художніх систем обох мистецтв. Це узгодження становить фундамент якісної постановочної роботи студентів хореографів, процес створення якої безпосередньої ґрунтується на музичному матеріалі.

Висновки і пропозиції. Постановочна робота – це складний процес, який вимагає від хореографа широкого спектру знань не лише хореографічного, але і інших суміжних мистецтв. Необхідно володіти специфікою взаємозв'язку музики і хореографії, враховуючи сучасні стилі та форми в музиці, та ґрунтуючись на закономірностях постановочного процесу. Музика має становити єдину стилістичну основу хореографічного твору, бути мелодійною та легкою у сприйнятті, відповідати образному та сюжетному розвитку, складати драматургію.

В підготовці студентів хореографів необхідно наголошувати на важливості роботи з музичним матеріалом починаючи від першого курсу до моменту створення дипломної вистави, оскільки від того, наскільки ґрунтовна буде вибрана музична основа, настільки виразною буде хореографічна лексика.

Список літератури:

1. Волошина Л. Взаємовплив музики і хореографії в історичному контексті. *Вісник Львівського університету. Серія : Мистецтвознавство*. Львів, 2012. Вип. 11. С. 237–243. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mistec_2012_11_27
2. Голдрич О. Методика роботи з хореографічним колективом : посібник для студентів-хореографів мистецьких навчальних закладів України I-II рівнів акредитації (видання друге, виправлене та доповнене). Львів : Сполом, 2007. 96 с.
3. Голдрич О. Хореографія : посібник з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю. Львів : Край, 2003. 160 с.
4. Горідько О. Музичне виховання майбутнього балетмейстера засобами інтеграції музики і хореографічного мистецтва. *Сучасні стратегії розвитку хореографічної освіти : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Умань, 16-17 травня 2015 р.)*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. С. 21–23. URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/wp-content/zagruzka/%D0%92%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B0%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A16%20%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%AF%202015.pdf>
5. Ємельянова О. Взаємодія музики та хореографії у балетмейстерській творчості. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (Бердянськ, 2017)*. Бердянськ, 2017. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%84%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>
6. Кравченко І. Основи музичного аналізу в роботі хореографа : метод. реком. для студ. денної та заоч. форм навч. спеціальностей : 7.010103. ПМСО. Хореографія. Спеціалізація : художня культура, народно-сценічна та сучасна хореографія. 6.010103. ПМСО. Хореографія. Спеціалізація : художня культура, народно-сценічна та сучасна хореографія. 2009. 29 с.
7. Лопухов Ф. Пути балетмейстера. Берлін : Петрополис, 1925. 173 с.
8. Фивинцева Н. Хореография и музыка. URL: https://studbooks.net/1076620/kulturologiya/muzykalnye_formy_vliyaniye_formy_horeograficheskie (дата звернення: 02.11.2021).

References:

1. Voloshyna L. (2012) Vzayemovplyv muzyky i khoreohrafiyi v istorychnomu konteksti [The interplay of music and choreography in historical context]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Mystetstvoznnavstvo*. Lviv, vol. 11, pp. 237–243. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mistec_2012_11_27
2. Holdrych O. (2007) Metodyka roboty z khoreohrafichnym kolektyvom: posibnyk dlya studentiv-khoreohrafov mystetskykh navchalnykh zakladiv Ukrayiny I-II rivniv akredytatsiyi (vydannya druhe, vypravlene ta dopovnene) [Methods of working with the choreographic team: a guide for students-choreographers of art schools of Ukraine I-II levels of accreditation (second edition, corrected and supplemented)]. Lviv: Spolom, 96 p.
3. Holdrych O. (2003) Khoreohrafiya: posibnyk z osnov khoreohrafichnoho mystetstva ta kompozytsiyi tantsyu [Choreography: a guide to the basics of choreographic art and composition of dance]. Lviv: Kray, 160 p.
4. Horidko O. (2015) Muzychne vykhovannya maybutnoho baletmeystera zasobamy intehratsiyi muzyky i khoreohrafichnoho mystetstva [Musical education of the future choreographer through the integration of music and choreographic art]. *Suchasni stratehiyi rozvytku khoreohrafichnoyi osvity: materialy II vseukrayinskoji nauково-prak-*

- tychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu (Uman, 16-17 travnya 2015 r.)*. Uman: FOP Zhovtyy O. O., pp. 21–23. Available at: <https://mpf.udpu.edu.ua/wp-content/zagruzka/%D0%92%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%B0%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A16%20%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%AF%202015.pdf>
5. Yemelyanova O. (2017) *Vzayemodiya muzyky ta khoreohrafiyi u baletmeysterskiy tvorchosti* [Interaction of music and choreography in choreography]. *Pidhotovka maybutnikh pedahohiv u konteksti standartyzatsiyi pochatkovoyi osvity: materialy Vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi onlayn-konferentsiyi* (Berdyansk, 2017). Berdyansk. Available at: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/02/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D0%84%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>
 6. Kravchenko I. (2009) *Osnovy muzychnoho analizu v roboti khoreohrafa: metod. rekom. dlya stud. dennoyi ta zaoch. form navch. spetsialnostey: 7.010103*. PMSO [Fundamentals of musical analysis in the work of a choreographer: method. rekom. for students. full-time and part-time. forms of teaching. specialties: 7.010103. PMSO. Choreography]. *Khoreohrafiya. Spetsializatsiya: khudozhnya kultura, narodno-stsenichna ta suchasna khoreohrafiya*. 6.010103. PMSO. *Khoreohrafiya. Spetsializatsiya: khudozhnya kultura, narodnostsenichna ta suchasna khoreohrafiya*, 29 p.
 7. Lopukhov F. (1925) *Puti baletmeystera* [Paths of a choreographer]. Berlin: Petropolis, 173 p.
 8. Fivintseva N. (2021) *Khoreohrafiya i muzyka* [Choreography and music]. Available at: https://studbooks.net/1076620/kulturologiya/muzykalnye_formy_vliyanie_formy_horeograficheskie